

LES ENLUMINURES

PARIS CHICAGO NEW YORK

www.lesenluminures.com

Anthology (ἀνθολογία) of Ecclesiastic Chant, including works by BENEDICT EPISCOPOPULUS and DEMETRIUS TAMIAS

In Greek, manuscript on paper with musical notation

Crete, c. 1640

ii+223+ii folios on paper, folded in 8°, chain-distance 30 mm., watermarks of three different types, the first, a crown, very similar to Andreev, 2007, no. 40.43 with 40.43A (attested in 1639), the second similar to Velkov, 1983, no. 69 (attested in 1644), the third, similar to Andreev, 2005, "ancre inscrite dans un cercle," nos. 226-231 (attested in 1635-37) with a countermark similar to "lanterne," Andreev, 2005, no. 3 (attested in 1632), missing seven leaves, two of which are cancels (collation i⁶ ii-iii⁸ iv⁸ [-2, central bifolium lost, text missing] v⁴ vi⁸ vii-viii⁸ ix⁸ [-2, last two leaves cut off, with text loss] x⁶ xi-xiii⁸ xiv¹⁰ xv⁶ [-1, first leaf cut off, with text loss] xvi-xx⁸ xxi¹² xxii-xxiv⁸ xv¹² xvi⁸ xvii⁶ xviii⁸ xix⁸ [-2 last two leaves cancelled, no text lost]), quires are unsigned, (justification 90 x 65 mm.), written in twenty long lines per page, alternating text and musical notation (Byzantine neumes), red rubrics, majuscules infilled with red dots, the text of each hymn starts with an ornamented initial drawn in red ink, red headbands on ff. 7, 60, 102v, and 194, tailband on f. 223, pastedowns and flyleaves replaced with newer paper, first and last leaves with worm holes, bookblock generally in good condition, text on fol. 1 is very worn, and some titles have faded. Bound in plain pasteboard, spine and endbands lost, covers bare and worm-eaten. Dimensions 140 x 95 mm.

The last century of Venetian rule on Crete, before the island fell to the Ottomans in 1669, was a golden age of liturgical choir music. Fifty-five manuscripts containing work of Cretan church composers from the period are known; only fifteen among these belong to the same general type as the present (previously unknown) codex, an anthology of choral pieces for Vespers, Matins, and the three Eucharistic liturgies. This manuscript was produced within the lifetime of Demetrius Tamias, the author of many of these works.

PROVENANCE

1. Copied in Crete c. 1640, based on the evidence of the text and the watermarks.

TEXT

ff. 1-6v, [Short treatise (προθεωρία) on ecclesiastic chant], incipit, "Τ[ὸ ἴσον] ἀεὶ ἐστὶν ἀρχή, μέση, τέλος, σύστημα [καὶ ἐδραίομα] τῶν ὄλων ση[μα]δίων etc. [Ψάλλ]λον(ται) οὖν εἰς τὴν αὐτὴν τέχνην ... σείσμα, λυγισμα, σύναγμα, ἐναρξίς, κακισμα κ(αὶ) βαθία"; [the text on f. 6v has been erased];

In the following (ff. 7-223), only the general rubrics and the first word of each piece are given. Two or more consecutive settings of a single hymn are marked with (×2), (×3), etc. I have retained the (sometimes faulty) spelling of the manuscript. The text is accompanied by musical signs (*neumes*), which I have not transcribed. The following abbreviations are used: plagal mode (plg. md.)

ff. 7-60, Chants for Great Vespers:

ff. 7-15v, Σύνθεσις κὺρ Δημητρίου τοῦ Ταμία καὶ πρωτοψάλτου Κρήτης, plagal mode IV (πλ. δ'), *Δεῦτε* (×3) – *Εὐλόγει* – *Ἐξομολόγησιν* – *Ἀνοιξαντός Σου* – *Ἀποστρέψαντος* – *Ἄντανελεῖς* – *Ἐξαποστελεῖς* – *Ἦτω* – *Ὁ ἐπιβλέπων* – *Ἄσω* (×2) – *Ἦδυνθείη*;

ff. 15v-16v, Κὺρ Μανουὴλ τοῦ Χρυσάφου, ὡς καὶ παρὰ κὺρ Δημητρίου τοῦ Ταμία καὶ (πρωτο)ψάλτου, plg. md. IV, *Ἦδυνθείη*;

ff. 16v-20, Τοῦ λαμπαδαρίου, ὡς καὶ παρὰ κὺρ Δημητρίου τοῦ Ταμία γράφεται(αι) καὶ ψάλλεται(αι), plg. md. IV, *Ἐκλείπειεν* (×2) – *Εὐλόγει* (×2);

ff. 20-24v, Ἡ ὀκτάηχος κὺρ Ἰω(ά)ν(νου) τοῦ λαμπαδαρίου, plg. md. IV, *Ἔθου σκότος* – *Πάντα ἐν σοφίᾳ* – *Καὶ νῦν* – *Ἀλληλούϊα* (×3);

ff. 24v-29v, *Καὶ πλη[ρομένου] τ[οῦ προοι]μι[ακοῦ] ψ[αλμοῦ] ἄρχεται(αι) τ[ὸ Μακάριος] ἀ[νὴρ, ὡς ψάλλεται(αι)] καὶ γράφεται(αι) π[αρὰ κὺρ Δημητρίου] τοῦ [Ταμία] (πρωτο)[ψάλτου] Κρήτης, plg. md. IV, *Μακάριος* – *Καὶ ἐν* – *Ἄλλ' ἢ ἐν* etc.;*

ff. 29v-31v, Κὺρ Δημητρ(ίου) τοῦ [Ταμία] κ(αὶ) (πρωτο)ψάλ(του), mode IV, *Κύριε τί ἐπλυθήνθησαν*;

ff. 31v-42, *Κεκραγάρια*, ποίημα κὺρ Δημητρί[ου] τοῦ Ταμία κ(αὶ) (πρωτο)ψάλ(του) Κρήτης, md. I, *Κύριε ἐκέκραξα* etc.;

ff. 42v-43v, *Τενεντησμα*. Ὁ ἀνεναε, καθὼς γράφεται(αι) καὶ ψάλλεται(αι) παρὰ κὺρ Βενεδήκτου Ἐπισκοποπούλου καὶ (πρωτο)πάπα Ῥυθύ[μνης], md. I, *Ανεναε τερριε*;

ff. 43v-47r, Ἡ ἀηδὼν, καθὼς γράφεται(αι) καὶ ψάλλεται(αι) παρὰ κὺρ Βενεδήκτου Ἐπισκοποπούλου, md. I, *Τοτορετερε*;

ff. 47-48, Ἦχημα, ποίημα κὺρ Δημητρ(ίου), md. IV, *Αγιε τερερε*;

ff. 48-50, Κὺρ Ἰωάν(νου) τοῦ λαμπαδ(α)ρ(ίου), ὡς κ(αὶ) παρὰ κὺρ Δημητρ(ίου) τοῦ Ταμία κ(αὶ) (πρωτο)ψάλ(του) Κρή(της), plg. md. I, *Ανε τερριε*;

ff. 50-51v, Ποίμα κὺρ Βενεδ(ι)κτου Ἐπισκοποπούλου καὶ (πρωτο)πάπα Ῥιθίμ(ης), οὗτω δὲ ἐποίησε ,αφπβ', plg. md. I, *Νεναε ερερετερε*;

ff. 51v-53, Ποίμα κὺρ Ἰωάν(νου) τοῦ λαμπαδ(α)ρ(ίου), ὡς κ(αὶ) παρὰ κὺρ Δημητρ(ίου), md. IV, *Ανε τερριε*;

ff. 53-54v, Ἀπάνθισμ(α) ἀπὸ τοῦ κὺρ Μανουὴλ τοῦ Χρυσάφ(ου), καθὼς ψάλλεται καὶ παρὰ κὺρ Δημη(η)τρ(ίου) τοῦ Ταμία καὶ (πρωτο)ψάλ(του) Κρήτης, plg. md. IV, *Ερεριε*;

ff. 54v-55, Ποίμα κὺρ Δημητρ(ίου) καὶ (πρωτο)ψάλ(του) Κρή(της), md. I, *Φῶς ἰλαρόν*;

ff. 55-60, Προκείμενα τῆς ὄλης ἐβδομάδ(ος). Καὶ ταῦτα καὶ ψάλλοντ(αι) καὶ γράφοντ(αι) παρὰ κὺρ Δημητρ(ίου) τοῦ Ταμ(ί)α κ(αὶ) (πρωτο)ψάλ(του) Κρή(της), *Ἰδοὺ δὴ* etc.;

Chants for Matins:

ff. 60-62, Πασαπνοάριον ψαλλόμενον εἰς τὸν ὄρθρ(ον), καθὼς παρὰ κὺρ Δημητρ(ίου) γράφεται καὶ ψάλλεται(αι), md. IV, *Πᾶσα πνοή*;

ff. 62-63v, Πασαπνοάριον ψαλλόμενον εἰς τὸν ὄρθρ(ον), καθὼς ψάλλεται(αι) παρὰ κὺρ Βεν(ε)δ(ι)κτου Ἐπισκοποπ(ού)λ(ου), md. II, *Πᾶσα πνοή* (×2);

ff. 63v-64v, Τοῦτο ἄρχεται ψάλλεσθαι ἀπὸ τῆς Κυριακῆς τοῦ Ἀντιπάσχα ἕως τοῦ Τελών(ου) καὶ τοῦ Φα[ρ(ι)σαίου], plg. md. IV, *Δόξα* – *Καὶ νῦν* – *Ἐλέησόν με* – *Ἀναστάς*;

ff. 64v-66v, Τοῦτο ἄρχεται(αι) ἀπὸ τοῦ Τελών(ου) καὶ τοῦ Φαρισείου, plg. md. IV, *Δόξα* – *Τῆς μετανοίας* – *Καὶ νῦν* – *Τῆς σωτηρίας* – *Ἐλέησόν με* – *Τὰ πλήθη*; f. 67r-v is blank;

ff. 68-80, Πολυέλεος ἀσματικός, ποίμα κὺρ Βενεδ(ι)κτου Ἐπισκο[ποπούλου], md. IV, *Στόμα ἔχουσι* etc. (text in Giannopoulos, *Ἄνθηση*, 675-6) – *Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ* – *Τῷ παντάξαντι* – *Τῷ διαγαγόντι* – *Κληρονομίαν* – *Δόξα* – *Ἐμμανουὴλ παιδίον* – *Καὶ νῦν* – *Παντάνασσα πανύμνητε* – *Ἀλληλούϊα* (×3) – *Παράτεινον* – *Δόξα* – *Καὶ νῦν* – *Ἡ ναός* – *Ἄγιος ὁ Θεός*;

ff. 80v-93, Αρχὴ σὺν Θ(ε)ῶ ἀγίῳ τοῦ πολυελέου, καθὼς παρὰ κὺρ Βενεδίκτου πρεσβυτέρου τοῦ Ἐπισκοποπ(ού)λ(ου) ψάλλετ(αι), μῆμουμ(έν)ου τοῦ μ(έ)λους τοῦ λεγομένου Κουκουμᾶ καὶ Λατρινουῦ, md. I, *Δοῦλοι* etc;
 ff. 93-95, Ποίημα κὺρ Ξένου τ(οῦ) Κορών(η), ὡς κ(αὶ) παρὰ κὺρ Δημητρ(ίου) τοῦ Ταμία, md. I, *Στόμα ἔχουσι* etc;
 ff. 95-101, Δοξολογία καθὼς γράφετ(αι) καὶ [ψάλλεται] παρὰ κὺρ Βενεδ(ί)κτου Ἐπισκοποπούλ(ου) καὶ (πρωτο)πάπα Ῥυθήμνις, plg. md. I, *Δόξα ἐν ὑψίστοις*;
 ff. 101v-102, Ἔτερα δοξολογία συνοπτικὴ καθὼς παρ(ὰ) κὺρ Βενεδ(ί)κτου Ἐπισκοποπ(ού)λ(ου) ψάλλετ(αι), plg. md. IV, *Νεε – Ἄγιος ὁ Θεός*;

Chants for the Liturgy of St John Chrysostom:

ff. 102v-105, Αρχὴ σὺν Θ(ε)ῶ ἀγίῳ τῆς θείας λειτουργίας τοῦ ἐν ἀγίοις π(ατ)ρ(ὸ)ς ἡμ(ῶν) Ἰωάν(νου) ἀρχιεπισκόπου Κωνσταντινοπόλεως τοῦ Χρυσοστόμου καὶ ταῦ[τα καθ]ὼς παρὰ κὺρ Βενεδ(ί)κτου Ἐπισκοποπούλου ψάλλετ(αι), plg. md. IV, *Ἐν τῷ ναῶ – Δύναμις – Ἐρετερε – Ἄγιος ὁ Θεός*;
 ff. 105-114, Ἀ[λληλου]ῖα κατ' ἦχον. Ten pieces by different composers (as listed by Giannopoulos, *Ἄνθηση*, 585-6: 16α-19α, 22α-28α);
 ff. 114-117, Χερουβικ(ὸν) εἰς ἦχον α', καθὼς παρὰ τῶν τοῦ Χάνδακος Κρήτης διδασκάλων ψάλλετ(αι). Γράφετ(αι) (δὲ) οὕτω παρὰ κὺρ Δημητρ(ίου) τοῦ Ταμία καὶ (πρωτο)ψάλ(του) Κρήτ(ης), md. I, *Οἱ τὰ χερουβίμ*;
 ff. 117-119v, Χερουβικ(ὸν). Ποίημα κὺρ Μανου(ή)λ λαμπαδ(α)ρ(ίου) τοῦ Χρυσάφη, ὡς καὶ παρὰ τοῦ αὐτοῦ Βενεδ(ί)κτου, plg. md. I, *Οἱ τὰ χερουβίμ*;
 ff. 119v-133, five more settings of the Cherubic Hymn (as listed by Giannopoulos, *Ἄνθηση*, 681: 98β-106β);
 ff. 133-142, four more settings of the Cherubic Hymn (as listed by Giannopoulos, *Ἄνθηση*, 477-8: 238α, 244β, 246α);
 ff. 142-144v, Ἔτερον, κὺρ Βενεδίκτου Ἐπισκοποπούλου, plg. md. IV, *Οἱ τὰ χερουβίμ*;
 ff. 144v-146, Σύνθεσις κὺρ [Δη]μητρ(ρίου), md. IV, *Ἄσωμεν πάντες* (text in Giannopoulos, *Ἄνθηση*, 478-9);
 ff. 146-147, Θεοτοκίον συνοπτικόν, ποίημα κὺρ Βενεδ(ί)κτου Ἐπισκοποπούλ(ου) καὶ (πρωτο)πάπ(α) Ῥηθυμν(ης), plg. md. I, *Τὴν τιμιωτέραν*;
 ff. 147rv, Ποίμα κὺρ Λέωντ(ος) Ἐπισκοποπούλ(ου), md. IV, *Ἄξιον ἐστίν*;
 ff. 147v-149, Κὺρ Ἄντων(ίου) Ἐπισκοποπ(ού)λ(ου). ὡς καὶ παρὰ κὺρ Δημητρ(ίου) τοῦ Ταμία γράφεται καὶ ψάλλεται, plg. md. IV, *Ἄνωθεν οἱ προφηταὶ* (×2);
 ff. 149v-150v, Δημητρ(ίου) τοῦ Ταμία αὐτοσχεδιάσθως, αχλ', plg. md. I, *Ἄξιον ἐστίν*;
 ff. 150v-154v, Δημητρ(ίου) (πρωτο)ψάλτ(ου) Κρήτ(ης), οὗ τὸ ἐπίκλην ἐστὶ Ξένος, αχλβ', σεπτεμβρίου γ', md. I, *Σὲ μεγαλύνομεν* (×2);
 ff. 154v-155v, Δημητρ(ίου) τοῦ Ταμία καὶ (πρωτο)ψάλτ(ου) α[ὐτοσχε]διάσθως, md. II, *Τὴν πᾶσαν*;
 ff. 155v-159, Παλαιόν, ποίημα κὺρ Θεοδούλ(ου) μοναχ(οῦ), md. I, *Κρυπτόμενον*;
 ff. 159-164, Θ(εοτο)κίον ψαλόμενον εἰς τὴν ἀρτοκλασί(αν) καὶ εἰς τὴν τράπεζαν, ποίημα κυροῦ Ἰω(ά)ν(νου) τοῦ μαΐστ(ο)ρ(ος), γράφεται καὶ ψάλλετ(αι) (δὲ) οὕτω καὶ παρὰ κὺρ Βενεδίκτου Ἐπισκοποπ(ού)λ(ου), md. I, *Ανενανες ὅτι σωτήρα*;
 ff. 164-165, Ποίημα κὺρ Ἰω(ά)ν(νου) τοῦ Πλουσιαδ(η)ν(οῦ), γράφεται (δὲ) καὶ παρὰ κὺρ Δημητρ(ίου) τοῦ Ταμία καὶ (πρωτο)ψάλτ(ου) Κρήτ(ης), plg. md. IV, *Ἄξιον καὶ δίκαιον*;
 ff. 165-167v, Θεοτοκίον, ποίημα κὺρ Ἄντων(ίου) Ἐπισκοποπ(ού)λ(ου) (πρωτο)ψάλτου Κυδωνί(ας), plg. md. IV, *Ἄνωθεν οἱ προφηταὶ*;
 ff. 167v-170, Τοῦ αὐτοῦ κὺρ Ἀν(τωνίου), plg. md. IV, *Τὴν ὄντως*;

- ff. 170-173, Τοῦ αὐτοῦ κὺρ Ἀντων(ίου), δύχωρ(ον), plg. md. IV, *Ἄνωθεν οἱ προφηταί*;
 ff. 173-174, Ὡς παρὰ τοῦ αὐτοῦ πάπα κὺρ Βενεδ(ίκο)του (πρωτο)πάπα (sic), md. I, *Στάμνε, ῥάβδε, πόκε*;
 ff. 174-176v, Ἐτέρα, ὡς καὶ παρὰ κὺρ Δημητρί(ου) τοῦ Ταμία, plg. md. IV, *Στάμνε, ῥάβδε, πόκε – Ἀκατάφλεκτε – Ἐπὶ τοῦ Θεοῦ*;
 ff. 177-178v, Δημητρ(ίου) τοῦ Ταμία καὶ (πρωτο)ψάλτ(ου) Κρήτ(ης), mode illegibe, *Αἰνεῖτε τὸν Κύριον*;
 ff. 178v-180r, Κοινωνικὸν εἰς ἦχον δ', ποίημα κὺρ Δ[ημητρίου] τοῦ Ταμία καὶ (πρωτο)ψάλτ(ου) Κρήτ(ης), md. IV, *Αἰνεῖτε*;
 ff. 180-181v, Κὺρ Δημητρ(ίου) τοῦ Ταμία κ(αὶ) (πρωτο)ψάλτ(ου) Κρήτ(ης), no mode given, *Εἰς μνημόσυνον*;
 ff. 182r-186, Κοινωνικ(ὸν) κὺρ Ἰω(ά)ν(νου) τοῦ λαμπαδ(α)ρ(ίου), ὡς καὶ παρὰ [κὺρ] Δημητρ(ίου) τοῦ Ταμία γράφεται καὶ ψάλλεται, *Αἰνεῖτε* (×2);
 ff. 186v-190v, Κὺρ Ἰω(ά)ν(νου) τοῦ Λάσχαρ(η), ὡς καὶ παρὰ κὺρ Δημητρίου τοῦ Ταμία κ(αὶ) (πρωτο)ψάλτ(ου), md. IV, *Αἰνεῖτε* (×3);
 ff. 190v-192r, Κοινωνικ(όν), ποίημα κυροῦ Ἰω(άννου) τοῦ Λάσκαρι, ὀργανικόν, plg. md. IV, *Αἰνεῖτε*;
 ff. 192v-194r, Ἔτερον κοινωνικ(όν), ποίημα κὺρ Μανουήλ τοῦ Ἀργυροπούλου, md. I, *Αἰνεῖτε*;

Chants for the Liturgy of Presanctified Gifts:

- f. 194, Ἡ [θεία] λειτουργ(ία) τῶν προηγιασμέν(ων), καθ(ὼς) γράφεται καὶ ψάλλ(ε)τ(αί) παρὰ κὺρ Δημητρ(ίου) τοῦ Ταμία κ(αὶ) (πρωτο)ψάλτ(ου), plg. md. II, *Κατευθυνθήτω*;
 ff. 194-197, Ὅταν ὁ ἱερεὺς ἔσω τοῦ βήματος, ψάλλει καὶ ὁ ψάλτ(ης) τὸ τέλος ἀπ' ἔξω, plg. md. II, *Ἐπαρσις τῶν χειρῶν μου – Νῦν αἱ δυνάμεις*;
 ff. 197-198, Ποίημα τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, plg. md. II, *Νῦν αἱ δυνάμεις*;
 ff. 198-199, Ἔτερον, συνοπτικότερον, τοῦ αὐτοῦ, plg. md. II, *Νῦν αἱ δυνάμεις*;
 ff. 199v-200v, Κὺρ Βενεδί(κτου), *Νῦν αἱ δυνάμεις*;
 ff. 201-202, Κὺρ Μανουήλ τοῦ Χρυσ(ά)φ(η), plg. md. II, *Νῦν αἱ δυνάμεις*;
 ff. 202v-204, Κὺρ Ἰω(ά)ν(νου) τοῦ Κουκουζέλη, ὡς καὶ παρὰ κὺρ Δημητρ(ίου) τοῦ Ταμία κ(αὶ) (πρωτο)ψάλτ(ου) Κρήτ(ης), plg. md. II, *Νῦν αἱ δυνάμεις*;
 ff. 204-205, Κὺρ Ἰω(ά)ν(νου) τοῦ λαμπαδ(α)ρ(ίου), ὡς καὶ παρὰ κὺρ Δημητρ(ίου) τοῦ Ταμία, *Γεύσασθε*;
 ff. 205-206, Τοῦ κὺρ Ῥαιδεστιν(οῦ), ὡς κ(αὶ) παρὰ κὺρ Δημητρ(ίου), plg. md. IV, *Γεύσασθε*;
 ff. 206v-207, Ὡς παρὰ τοῦ αὐτοῦ κὺρ Βεν(ε)δ(ίκο)του (πρωτο)πάπ(α) ψάλλεται καὶ γράφεται, md. I, *Γεύσασθε*;

Chants for the Liturgy of St Basil:

- ff. 207v-211v, Ἡ θεία λειτουργ(ία) τοῦ ἐν ἁγίοις π(ατ)ρ(ὸ)ς ἡμῶν Βασιλείου τοῦ Μεγάλ(ου), καθὸς ψάλλεται καὶ γράφεται παρὰ κὺρ Βεν(ε)δ(ίκο)του Ἐπισκοποπούλου καὶ (πρωτο)πάπ(α) Ῥυθύμ(ης), md. II, *Ἄγιος, ἅγιος – Ἀμήν* (×2) – *Σὲ ὑμνοῦμεν – Ἐπὶ σοί – Τὴν γάρ*;

- ff. 211v-218, Five setting for Communion hymns (as listed by Giannopoulos, *Ἄνθηση*, 482-3: 313α, 317α, 320α, 322α, 321α);

Easter hymns:

(68) ff. 218r-223r, Κύρ Δημητρ(ίου) τοῦ Ταμία κ(αὶ) (πρωτο)ψάλ(του) Κρήτ(ης), plg. md. I, Χαῖρε Παρθένε – Ἐν τῇ ἐγέρσει – Φωτίζου – Ὁ ἄγγελος ἐβόα; [f. 223v is blank].

The last century of Venetian rule on Crete, before the island fell to the Ottomans in 1669, was a golden age of liturgical choir music (the Orthodox Church does not make use of musical instruments). This remarkable phenomenon has become well-known only lately, through the fundamental study of E. Giannopoulos (2004). Giannopoulos describes fifty-five manuscripts containing work of Cretan church composers from the period. Some fifteen among these belong to the same general type as the present (previously unknown) codex: a collection ("anthology") of choral pieces for Vespers, Matins, and the three Eucharistic liturgies (Giannopoulos, 2004, pp. 320-30). No two such "anthologies" are of identical content, and the present one has no exact parallels. It comprises primarily works by Benedict Episcopopulus and by his student Demetrius Tamias (Giannopoulos, pp. 160-219). The former was chief priest (*protopapas*) of the city of Rethymno in the second half of the sixteenth century; the latter is attested as main chanter (*protopsaltes*) of Chandax (modern Heraklion) from 1610 to the mid-seventeenth century. Judging from the watermarks present in the paper of our codex, it was produced within Tamias's lifetime. It gives dates for some of the pieces: the piece on ff. 50-51v was composed by Episcopopulus in 1582; Tamias wrote those on ff. 149v-150v, and 150v-154v respectively in 1630 and on September 3, 1632.

LITERATURE

Andreev, S. *Les filigranes dans les documents ottomans: couronne*, Sofia 2007.

Andreev, S. *Les filigranes dans les documents ottomans: divers types d'images*, Sofia 2005.

Giannopoulos, Emmanouēl St. *Ἡ ἀνθρηση τῆς ψαλτικῆς τέχνης στὴν Κρήτη (1566-1669)* [The Flourishing of Psaltic Art in Crete (1566-1669)], Athens, 2004.

Velkov, A. *Водни знаци в османо-турските документи: Три луни*, Sofia 1983.

ONLINE RESOURCES

Nicholas Bell. "Byzantine music and musical manuscripts"

<https://www.bl.uk/greek-manuscripts/articles/byzantine-music-and-musical-manuscripts>

Summary in English of Giannopoulos, 2004 (cited above)

<http://users.auth.gr/mangian/Phd%20summary.pdf>

Eastern Orthodox Church: Singing and Chant, University of St. Thomas

<https://libguides.stthomas.edu/c.php?g=88707&p=572165>

TM 1010